

Balkanlarda Türk Dilinin Dünü ve Bugünü: Batı Trakya (Yunanistan) Örneği

Ali HÜSEYİNOĞLU*

Özet

Türkçenin kullanımı ve eğitimi ile ilgili farklı zorluk ve engellerle karşılaşılmasına rağmen Balkanların birçok noktasında gündelik hayatta Türkçe konuşan Türk gruplarına rastlamak mümkündür. Batı Trakya'nın 1923 yılında Yunanistan'a dâhil olması sonucu bu bölgede yaşayan Türkler Yunan vatandaşı olmuş ve aynı yıl imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile birlikte resmi azınlık statüsüne kavuşmuştur. 1923'ten günümüze Yunan hükümetleri Türk azınlığa yönelik farklı politikalar izlemişler ve Türk azınlığa yönelik ayrımcı ve baskıcı bir tutum içerisinde olmuşlardır. Türk kültürünün yanında Türkçe'nin bölge genelinde yaşatılması bu uygulamalardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu çalışmanın amacı, 1923'ten günümüze Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine yönelik uygulamaya geldiği politikalar bağlamında Türkçenin varlığı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu çerçevede öne sürülen temel gerekçeye göre, Türkçe ile ilgili temel sorunlar Türk dilinin korunmasına yönelik Yunanistan'ın imzalamış olduğu tüm ikili ve uluslararası metinlere rağmen Batı Trakya'nın her üç ilinde devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Batı Trakya, Türkler, Türkçe, Sorunlar

Turkish Language in the Balkans from Past to Present: The Case of Western Thrace (Greece)

Abstract

In spite of difficulties about teaching and speaking Turkish, it is still possible to come across with many groups speaking this language in their everyday lives. After getting incorporated in Greece in 1923, the Turks of Western Thrace became Greek citizens. Meanwhile, they were also granted an official minority status with the 1923 Peace Treaty of Lausanne. Even though Greek governments applied different policies towards the Turkish minority, the vast majority of them were based on basic principles of discrimination and pressure, which affected survival of the Turkish culture and language in a negative way. The main aim of this study is to analyze impacts of Greek governments' policies towards the survival of the Turkish language in Western Thrace after 1923. In this respect, the main argument of this research is as follows: Although Greece signed and ratified many bilateral and international treaties about protection of linguistic rights of the Turkish minority, a variety of fundamental problems regarding survival of the Turkish language still persist in all three sub regions of Western Thrace.

Keywords: Greece, Western Thrace, Turks, Turkish language, Problems

Balkanlardaki Türk varlığı, Türk kavimlerinin altıncı yüzyılda Orta Asya'dan Balkanlara olan göçleriyle başlamıştır.¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun, gerek Anadolu'dan getirdiği ve bölgenin farklı yerlerine iskân ettirdiği Türkler gerekse Balkanlar genelindeki yüzyıllar süren egemenliği sayesinde², bu bölgeye adeta Türk ve İslam mührü vurulmuştur. Bu bağlamda özellikle Osmanlı İmparatorluğu, Balkanların farklı yerlerinde konuşulan

* Yrd. Doç. Dr., Balkan Arařtırma Enstitüsü-Trakya Üniversitesi, E-mektup: alihuseyinoglu@trakya.edu.tr - alihuseyinoglu1@gmail.com

¹ Perry Anderson, Passages from Antiquity to Feudalism, NLB, London 1974, s.285-287.

² Ahmet Günşen , 'Balkan Türk Ağzlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme' , Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic, Volume 7/4, Fall 2012, s.112-113.

Türkçe'nin ve Türk kültürün günümüze kadar ulaşmasında kilit rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte, Balkanlardaki Türklerle olan ilişkisini yıllardır kesintisiz devam ettirmesi, günümüzde Balkanların birçok yerinde Türk dilinin varlığının korunmasını ve yerleşik Türk topluluklar tarafından konuşulmasını sağlamıştır.

Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan Müslüman Türk azınlığı, Balkanlarda yaşayan Türkler içinde bölgedeki en eski azınlık gruplarından birini oluşturmaktadır. Yunanistan 1981 yılında Avrupa Birliği (AB) üyesi olmuş ve 1950'lerden günümüze kadar olan süreçte insan ve azınlık haklarının korunmasına yönelik ikili ve uluslararası antlaşmalara imza atmış bir ülkedir. Bu bağlamda resmi azınlık statüsüne sahip Batı Trakya Türklerinin hakları uluslararası koruma altına alınmıştır. Fakat tüm bu antlaşma ve AB tarafından desteklenen temel azınlık hakları normlarına rağmen, geçmiş yıllarda olduğu gibi günümüzde de Türk-İslam kimliği, kültürü ve Türkçe ile ilgili temel sorunlar hâlen çözüme kavuşturulmamıştır. Bu tür çözümsüzlüklerin 1981'den günümüze kadar devam ediyor olması, Batı Trakya Türklerinin beklentilerinin oldukça yüksek olduğu AB ve diğer uluslararası koruma mekanizmalarının, Yunanistan geneli ve Batı Trakya özelinde bireysel ve kolektif hakların korunmasında aslında etkin bir şekilde gerçekleştirilemediğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Batı Trakya'da, 1923 Lozan Barış Antlaşması sonrası Türkçe'nin kullanımına ve eğitimine yönelik olguları analiz etmek ve bu kapsamda farklı roller üstlenen yerli, ulusal ve uluslararası aktörleri incelemektir. Kaynak olarak Türkçe, Yunanca ve Batı Trakya'da yayınlanmış Türkçe kitap, makale, gazete ve bölgede yapılan mülakatlardan yararlanılan bu çalışma, Yunanistan'ın AB üyesi olması ve birçok ikili veya çok taraflı anlaşmaya imza atmış olmasına rağmen, Türkçe ile ilgili sorunların bölgenin her üç ilinde devam ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Giriş bölümünün ardından çalışmanın daha sonraki kısmında ele alınacak temel konular sırasıyla Batı Trakya'da yaşayan Türkler, Türkçe'nin eğitimi ve karşılaşılan sorunlar, anadil Türkçe'nin gündelik hayatta kullanımı, Türkçe yayın yapan gazete, dergi ve medya kurumlarının Türkçe'nin yaşatılmasına olan katkısı ve azınlık sivil toplum kuruluşları ile Türk dili arasındaki ilintidir. Bu konuları irdelerken, aktörler bağlamında özellikle Yunanistan, Türkiye, ve Avrupa Birliği gibi iç, dış ve uluslararası-ulusötesi aktörlerin, Türkçe'nin Batı Trakya'da yaşatılmasına yönelik etkilerinin altı çizilecektir.

Batı Trakya'da Yaşayan Türkler

Batı Trakya'da³ yaşayan Türklerin nüfusu resmi olarak bilinmemektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında, ülke nüfus sayımında anadil, etnik köken veya din gibi kriterlerin 1950'lerden beri kullanılmaması gelmektedir. Buna rağmen, bölgede yer alan

³ Batı Trakya, bölge olarak Yunanistan'ın kuzey doğusunda, bu ülkenin Türkiye ile kara sınırını oluşturan Meriç Nehri'nin batısında yer almaktadır. 8.578 kilometre karelik bir alana yayılmış olan bölge, toplam üç ilden oluşmaktadır: Rodop İli (merkez şehri Gümülcine), İskeçe İli (merkez şehri İskeçe) ve Meriç İli (merkez şehri Dedeağaç). İkinci Balkan Savaşı'nı müteakiben Batı Trakya Türkleri bağımsızlık mücadelesine girmiştir. Böylece tarihteki ilk Türk Cumhuriyeti Batı Trakya'da kurulmuştur. 31 Ağustos 1913 tarihinde kurulan ve asıl adı "Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi" olan cumhuriyet, günümüzdeki Batı Trakya ve Güney Bulgaristan'ın bazı bölgelerini kapsıyordu. Kendine ait ordusu, bayrağı, marşı ve posta pulu mevcuttu. Osmanlı Devleti'ne yapılan dış baskılar sonuç vermiş ve Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin dağılması yönünde İstanbul'dan gelen talep geç de olsa cevap bularak kuruluşundan 55 gün gibi kısa bir süre sonra, 29 Ekim 1913'te, son bulmuştur (Daha fazla bilgi için bkz. Cemal Kutay, 1913'de Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1962. Ayrıca bkz. Yalçın Koçak, Ertan Özyiğit, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti "100.Yılın Anısına", Wizart, İstanbul, 2014).

resmi devlet kurumlarının başında gelen Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Genel Sekreterliği'nin çevrimiçi sayfasında yer alan rakama göre Batı Trakya'daki Türklerin nüfusunun 140.000-145.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴

Toplam nüfusu 11 milyonu bulan bir ülkede resmi azınlık statüsüne sahip⁵ tek topluluğu oluşturan Batı Trakya Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları iller sırasıyla Rodop, İskeçe ve Meriç'tir. Türklerin büyük bir kısmı sadece Türklerden oluşan köylerde yaşamaktadır. Fakat Yunanlılar ile karma yerleşim alanlarında yaşayan Türklerin sayıları da yadsınamayacak kadar büyüktür. Hali hazırda Rodop ve İskeçe illerine bağlı üç ilçede (Yassıköy, Sirkeli ve Mustafçova) yoğun bir Türk nüfusu yaşamaktadır ve bu üç ilçenin de belediye başkanı Türk'tür. Fakat Balkanlardaki bazı Türk topluluklarında olduğu gibi⁶, 1923'ten günümüze kadar olan tarihsel sürecin hiçbir safhasında Batı Trakya'da Türkçe ikinci bir resmi dil olarak kullanılmamıştır. Ayrıca geçmişte olduğu gibi günümüz itibarı ile de Türk kültürüne ait amblemlerin (bayrak, vd.) kullanımı söz konusu değildir.

Türk azınlık mensuplarının önemli bir kısmı geçmiş yıllarda olduğu gibi günümüz itibarıyla hayatlarını tarım ve hayvancılıkla idame ettirmektedirler. Bunun yanında küçük ve orta ölçekli şirketlerde çalışan ve üniversite mezunu olup kendi mesleğini icra eden bireylerinin sayısı geçmişe nazaran 2000'lerden günümüze artmaya devam etmektedir. Yüzyıllardır aynı coğrafyayı paylaşmalarına rağmen, bazı istisnalar hariç Batı Trakyalı Türkler ve Yunanlılar arasında karma evlilikler yoktur.⁷

1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması uyarınca Yunanistan'a dâhil olan Batı Trakya bölgesinde yaşayan Türkler, Osmanlı döneminde Müslüman çoğunluğu oluşturmaktaydı. Örneğin, 1922 yılında günümüz Batı Trakya ve Güney Bulgaristan bölge nüfusunun yüzde 84'ü ve taşınır-taşınmaz tüm malların yüzde 86'sı Türklere aitti.⁸

1922-1923 yılları arasında İsviçre'nin Lozan şehrindeki görüşmelerde bir araya gelen Türk ve Yunan tarafları karşılıklı olarak anlaşmış ve iki ülke arasında bir nüfus mübadelesine karar vermişlerdir. Bu doğrultuda, Türkiye sınırları dâhilinde yaşayan yaklaşık 1,5 milyon Yunanlı Yunanistan'a, Yunanistan'da yaşayan yarım milyon civarındaki Türk Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.⁹ Batı Trakya'da yaşayan Türkler ve İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rumlar tarafların isteği ve kararı doğrultusunda mübadeleden hariç tutulmuşlardır. Bu istisnai duruma yönelik 1923 Lozan Barış Antlaşması ile birlikte her iki topluma resmi azınlık statüsü verilmiştir. İkili ve uluslararası metinlerin hâricinde Yunan Anayasası'nın hiçbir yerinde, ne Batı Trakya'da bir azınlık toplumunun varlığına ne de onlara özel bazı haklara (iki dilli anaokullar, camiler, medreseler, vd.) dair herhangi bir madde mevcut değildir. Kısacası, Batı

⁴<http://www.remth.gr/index.php?lang=gr&sec=1&ctg=25> (2.4.2010. Şu anda erişilemiyor).

⁵ Resmi olarak tanınmalarına rağmen Türkler haricinde Yunanistan'da Makedonlar, Ulahlar, Katolikler gibi farklı azınlık gruplarına da rastlamak mümkündür. Daha fazla bilgi için bkz. Richard Clogg, *Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society*, Hurst&Co., Londra, 2002.

⁶ 2001 Ohri Çerçeve Anlaşması (Madde 6-7) ile birlikte Makedonya'da yaşayan ve bir belediyede çoğunluğu oluşturan azınlık grupları - ki buna Türkler de dahildir - Makedoncanın yanı sıra, ana dilini ve etnik kimliğini ifade eden kendi bayrağını kullanma gibi bir dizi kazanımlar elde etmişlerdir (Bkz. <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>, 13.1.2015).

⁷ Bunun başlıca sebepleri arasında etnik köken ve ana dil farklılığı yanında dini kimlik de önemli bir rol oynamaktadır. Böylece, Balkanlardaki bazı Türk topluluklarında sıklıkla rastlanan karma evlilikler sonucunda bir asimilasyondan bahsetmek, Batı Trakya'da bağlamında söz konusu değildir.

⁸ Ali Hüseyinoğlu, *The Development of Minority Education at the South-eastern most Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mayıs 2012, Sussex Üniversitesi, Brighton-İngiltere, s.335.

⁹ Dimitris Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece – Reprint with the Preface by Michael Llewellyn Smith*, Hurst&Co., Londra, 2002, s.69.

Trakya'daki Türkler, anayasal anlamda tüm Yunan vatandaşlarına sağlanan eşitlik prensibinden yararlanmaktadırlar. Son dönemde Avrupa'daki azınlık haklarının uluslararası yaptırımlar çerçevesinde korunması anlamında ön plana çıkan ve maddelerine tek tek bakıldığında metin olarak bu alanda oldukça etkili olan "Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi" Yunanistan tarafından 1997'de imzalanmasına rağmen hâlâ Yunan Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Böylece, Batı Trakya'da Türkçe'nin varlığını sürdürmesi bakımından 1923 Lozan Barış Antlaşması önemini günümüz itibarıyla de korumaktadır. Antlaşma'nın 37-45 arası maddelerine bakıldığında her iki azınlığın milli, dini, etnik ve kültürel kimliklerini korumak adına (ibadet özgürlüğü, anadilde eğitim, hayır kurumu kurma, vd.) bireysel ve/veya kolektif halde kullanacakları bir dizi haklar verilmiştir. Bu maddeler incelendiğinde, Batı Trakya Türkleri arasında Türkçe'nin anadil olarak serbest bir şekilde kullanılması ve bu dilin okullarda öğretilmesi garanti altına alınmıştır: Bu durum Lozan Barış Antlaşması'nın 40. maddesinde aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir: "[...] azınlık üyeleri, masrafları kendilerine ait olmak üzere[...] okullar ve eğitim ve öğretim amaçlı sair kurumlar kurma, yönetme ve kontrol etme konusunda eşit haklara sahip olacaklar, buralarda kendi dillerini serbestçe kullanma [...] hakkına sahip olacaklardır."¹⁰

Türk Dili ve Eğitim

Osmanlı eğitim sistemi kapsamında 1923 öncesi Batı Trakya'da bir dizi eğitim-öğretim kurumu faaliyet göstermekteydi. Bu sistem dâhilinde öğrenciler, Batı Trakya'nın dört bir yanında Osmanlı Türkçesi (Batı Trakya'da 'Eski Türkçe' olarak da bilinmektedir) ile eğitim almaktaydılar. Batı Trakya'nın Yunanistan toprağı olmasından bir yıl önceki istatistiklere bakıldığında Gümölcine'de bir idadi, bir rüştiye ve altı medrese¹¹, Dedeağaç'ta bir rüştiye ve üç medrese, İskeçe'de ise bir rüştiye ve iki medrese bulunmaktaydı. Bu okulların yanı sıra Türk nüfusun yaşadığı yerleşim yerlerinin birçoğunda temel eğitimin sağlandığı mahalle mektepleri mevcuttu. Bugünün ilk ve orta dereceli okullarına karşılık gelen bu eğitim yuvalarında Osmanlı Türkçesinin yanında dini eğitimin de verilmekteydi.¹²

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1928'de yapılan harf devriminin Türkiye'de olduğu kadar Batı Trakya'da yankıları büyük oldu. Öncelikle azınlık seçkinleri arasında başlayan kutuplaşma kısa zaman içerisinde gündelik hayata ve halka da yansıdı. Bu tartışmalar çerçevesinde Türkçenin okullarda eğitim dili olarak kullanılması konusunda zaman içerisinde önemli adımlar atıldı. 1923'ten sonra açılan ve günümüze kadar devam eden iki dilli ilkokullarda Türkçe ve Yunanca olmak üzere iki dilli eğitim verilmektedir. Türklerin yaşadığı hemen hemen her il, ilçe ve köyde faaliyet gösteren bu ilkokullarda, Türkiye'deki harf devrimi sonrası Türkçe müfredat dâhilindeki dersler zaman içerisinde Latin harfleriyle yapılmaya başlandı. Yenilikçiler olarak bilinen grup Latin harflerine geçilmesini desteklerken, Gelenekçiler olarak bilinen grup ise bunun karşısında yer aldı ve Türkçe müfredatın Arap harfleriyle devam etme taleplerini farklı şekillerde Yunan makamlarına ilettiler.¹³

¹⁰Seha L. Meray, (çev.) (1973), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler,Takım II, Cilt 2, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 11-14.

¹¹Gümölcine'deki medreseler hakkında bilgi için Bkz. Asım Çavuşoğlu, Batı Trakya'da Medreselerin Dünü-Bugünü, BAKEŞ Yayınları, Gümölcine, 2014, s.28-34.

¹²Akın Gazetesi (Gümölcine), 16 Şubat 1984, 25 Şubat 1984.

¹³1920'lerin ortalarından itibaren Atatürk ilke ve inkılaplarının Türkiye'de hayata geçirilmesinin ardından Batı Trakya Türkleri arasında bu devrimlere bağlı bir kutuplaşma oluşmuştu. Osmanlı Devleti'nin son şeyhülislamı Mustafa Sabri liderliğinde oluşan Gelenekçiler ve öğretmen Mehmet Hilmi liderliğindeki

Yunanistan bir taraftan azınlık okullarında Türkçe eğitiminin Latin harfleriyle yapılmasını sağlarken, diğer taraftan da Türkçe derslerinin Arap harfleri ile işlenmesini destekledi. Türkiye ise Türkçe müfredatın Arap harfleri yerine yeni kabul edilen Latin harfleriyle yapılmasından yana tavır aldı. Eğitim alanında Yenilikçi ve Gelenekçi grup arasındaki kutuplaşma o denli büyüdü ki, bazı küçük Türk yerleşim yerlerinde dahi Gelenekçilerden gelen talep üzerine ikinci bir Türk ilkokulunun açılmasına Yunan makamları onay verdi ve söz konusu okullarda eğitime Osmanlıca olarak devam edildi. Gelenekçi aileler çocuklarını Pazar günü haftalık eğitime başlayan Türk ilkokullarına yollarken, aynı köyün Yenilikçi aileleri çocuklarını Pazartesi günü eğitime başlayan ve Cuma gününün resmi tatil olmadığı ilkokula göndermeyi tercih ettiler.¹⁴

Okulların yanında Osmanlı Türkçesinin yaşatıldığı bir diğer alan da gazeteler oldu. 1970'lerin başlarında Batı Trakya'da sayıları az da olsa Osmanlıca haftalık gazeteler basıldı ve bu gazeteler doğrudan veya dolaylı olarak Yunanistan hükümetleri tarafından desteklendi.¹⁵ Yunan Devleti'nin Osmanlı Türkçesine verdiği desteğin temel nedeninin, Atatürk ilke ve inkılapları üzerine inşa edilmiş bir Türkiye Cumhuriyeti ve bu ülkenin resmi dili Türkçe ile olan bağlarını en alt seviyede tutma, buna mukabil artık geçerliliğini kaybetmiş ve geriye dönük bir Osmanlı kimliği ve onun kullandığı resmi dil olan Osmanlı Türkçesi ile bağlarının devam ettirmek olduğu söylenebilir.

Her ne kadar Yunanistan hükümetleri tarafından Osmanlı Türkçesi vasıtasıyla Türkler arasındaki kutuplaşmanın devam etmesine yönelik birtakım politikalar geliştirilmiş olsa da¹⁶, 1970'lerle birlikte birçok okul artık Türkçe müfredatını Türkiye Türkçesi ile yapmaya başlamış ve Arap harfleriyle yazılan Türkçe gazetelerin yayınlanması sona ermiştir. Zaten Türkiye ile Yunanistan arasında 1968 yılında imzalanan Kültür Protokolüne göre azınlık okullarında resmi dilde öğretilen derslerin haricinde diğer tüm dersler istisnasız olarak azınlık dilinde yapılması kararlaştırılarak¹⁷, Türk azınlığın eğitim dilinin Türkçe olduğunun altı çizilmiştir. Özellikle 1980'li yıllarda yaşanan temel azınlık hakları ihlalleri¹⁸ geçmişten gelen azınlık içi kutuplaşmanın sona ermesine önemli katkı sağlamış ve Türklerin ortak hak arama mücadelesinde etkili olmuştur.

Günümüzde, Batı Trakya'daki iki dilli eğitimin her safhasında (ilkokul, ortaokul ve lise) Türkçe müfredat Türkiye Türkçesi ile yapılmakta ve öğrencilere dağıtılan Türkçe kitaplar Türkiye'den gelmektedir. Ancak ne yazık ki okul öncesi ve üniversite eğitiminde Türk dilinde eğitim sağlanamamaktadır. Temel eğitimin on yıllık zorunlu eğitim (ana okul: bir yıl, ilkokul: altı yıl, Ortaokul: üç yıl) kapsamına alındığı 2007 yılından bu yana

---

Yenilikçiler gerek ideolojik gerekse gündelik hayatla (okullarda giyilecek kıyafetlerin tercihi, Türkçe'nin hangi alfabe ile öğretilmesi gerektiği, okullarda hangi günlerin resmi tatil olması, vd.) ilgili konularda ters düşmüşlerdi. Öncelikle Türk seçkinleri arasında başlayan bu ayrışma kısa zaman içerisinde tüm azınlık toplumuna sirayet etti. Toplum içindeki bu kutuplaşma 1980'lerle birlikte son buldu. Daha fazla bilgi için bkz. Ali Hüseyinoğlu, 'Impacts of Transition from an Official Greek Viewpoint: The Case of the Turkish Muslim Minority in Western Thrace-Greece (1923-1933)', METU Studies in Development, 39 (Nisan), 2012, s. 275-298.

¹⁴ A.g.e., s.279.

¹⁵ Vemund Aarbakke, 'The Muslim Minority of Greek Thrace', Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000, Bergen Üniversitesi, Norveç, s.80-83. Ayrıca bkz. Christos Iliadis, 'The Turkish-Muslim Minority of Greece: 'Confidential' Discourses, Reciprocity and Minority Subjectivity During the Emergence of the Policies of Discrimination (1945-1966)', Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, Essex Üniversitesi, Colchester-İngiltere.

¹⁶ Bkz. Iliadis, a.g.e., s.277-282.

¹⁷ Türk-Yunan Kültür Komisyonu Ankara ve Atina Toplantıları, http://www.pekem.org/userfiles/1968_Kultur_Protokolu.pdf, 1.2.2015.

¹⁸ Bkz. Ali Chousein, 'Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara-Türkiye.

Türklerden gelen Türkçe veya iki dilli anaokulların açılmasına yönelik talepler 2015 itibarıyla hâlâ herhangi bir karşılık bulmamıştır. Batı Trakya Azınlığı Kültür ve Eğitim Şirketi Genel Müdürü Pervin Hayrullah'a göre, bunun altında yatan temel sebep Yunanistan demokrasisinin Batı Trakya bağlamında hâlâ tam manasıyla olgunlaşmamış olmasıdır. Hayrullah bu durumu aşağıdaki şekilde dile getirmektedir: “Yunanlı yetkililer farklı etnik unsurları uzun vadede eritip yok etme düşüncesine sahip olmasalar bu azınlığın dil, din ve kültürel haklarına saygı duyup yaşatmaları konusunda destek olurlardı. Hâlbuki özellikle eğitim konusundaki tutumlarından uzun vadeli yok etme politikalarını anlayabilmek çok da zor değildir.”¹⁹

Batı Trakya’da ilköğretimde on yıllar boyunca müzminleşmiş birçok sorun bulunmaktadır. Bunların başında; altyapı yetersizliği, birleştirilmiş sınıflarda eğitim ve altı yılın sonunda ne anadil Türkçeyi ne de Yunancayı tam olarak öğrenememe ve her iki dilde de akıcı bir şekilde konuş(a)mama gelmektedir.²⁰ Bunun yanında, son yıllarda Türkçe eğitim veren çift dilli ilkokulların bazıları resmi olarak kapatılmıştır. Bunun başlıca sebepleri arasında Türk ailelerin köyden daha büyük yerleşim yerlerine taşınması ve buna bağlı olarak köy okullarının öğrenci azlığından dolayı kapatılması gelmektedir. 1930’lu yıllarda sayıları üç yüzü bulan bu ilkokullarda yaklaşık 12.000 Türk öğrenci öğrenim görürken²¹, Tablo 1’de görüleceği üzere bu rakam günümüzde ciddi oranda azalmıştır.

Tablo 1: 2013-2014 Batı Trakya’da Türk Eğitim Kurumları ve Öğrenci Sayıları

İl	İlkokul	Öğrenci Sayısı	Ortaokul- Lise	Öğrenci Sayısı	Medrese Sayısı	Öğrenci Sayısı
Rodop	83	2.606	1	777	1	275
İskeçe	49	2.632	1	572	1	43
Meriç	14	415	0	0	0	0
Toplam	146	5.653	2	1.349	2	318

Kaynak: <http://www.esos.gr/sites/default/files/articles-legacy/tropologia-meionoriki-ekpaideysh.pdf>, 21.11.2014. Şu anda erişilemiyor.

Türklerin yaşadığı hemen her yerleşim biriminde müfredatın yarısının Türkçe diğer yarısının da Yunanca olduğu iki dilli azınlık ilkokulları mevcut iken, ortaokul ve lise seviyesinde iki dilli ortaokulların ve liselerin toplam sayısı sadece ikidir ve her iki okulun toplam kapasitesi 1.300 civarındadır. Her yıl yüzlerce Türk öğrencinin ilkokulu bitirdiği varsayıldığı takdirde Türkçe müfredatın yer aldığı iki dilli ortaöğretimi tercih etme konusundaki problem daha da belirginleşmektedir. Yıllardır azınlık eğitim camiası ve Türk ailelerden gelen talepler Yunan resmi makamları tarafından hiçe sayılmakta, böylelikle ailelerin büyük çoğunluğu Yunan ortaokullarını tercih etmek zorunda kalmaktadırlar.²² Ayrıca, son yıllarda ilkokul bağlamında göze çarpan önemli sorunlardan biri de ailelerin çocuklarını farklı sebeplerden ötürü iki dilli ilkokullar yerine sadece Yunan dilinde eğitim veren Yunan ilkokullarına yollamalarıdır. Ayrıca geçmişe nazaran günümüzde Yunan devlet okullarına (ortaokul ve liseler) devam eden Türk öğrencilerin

¹⁹ Mülakat (Yazılı), Pervin Hayrullah, 24.5.2015.

²⁰ Daha fazla bilgi için Bkz. Hüseyinoglu 2012, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

²¹ Aleksandros Papaevgeniou, Voreio sEllas: Meionotētesapo Statistikēs Apopseōs En Sxesē Me Ton Plēthismōnkaitēn Ekpaidevsin [Kuzey Yunanistan: Popülasyon ve Eğitim İstatistikleri Bağlamında Azınlıklar], Sillogospros Diasosin Ellinikon Grammaton, Thessaloniki 1946, s.24-25.

²² Pervin Hayrullah, Ali Hüseyinoğlu, Cemil Kabza, A Report on Western Thrace Turkish Minority, PEKEM, Komotini 2014, s. 22-29.

sayıları günden güne artmaktadır. Son yıllarda bazı Yunan ortaokullarında pilot proje olarak uygulanan Türk Dili Dersi Projesi²³, bu programa katılan öğrenci sayısının azlığından dolayı akamete mahkum olmuştur.

Bulgaristan'da olduğu gibi bazı Balkan ülkelerinde Türklerin Türkçe eğitim alma haklarının engellenmesine karşın Batı Trakya'da Türkçenin eğitim ve öğretimi, bu alanda birçok temel sorunun devam etmesine ve bu sorunlara Yunan makamları tarafından çözüm bulunmamasına rağmen bölgenin her üç ilinde yer alan azınlık ilk ve ortaöğretim kurumlarında devam etmektedir.

Türkçe'nin gündelik hayatta kullanımı

Batı Trakya'da Türkçenin iki dilli okullarda öğretilmesi, bölgede Türk dilinin yaşatılması ve Türkler arasında gündelik hayatta kullanılması bakımından hayati bir rol oynamaktadır. Batı Trakya'da konuşulan Türkçe, şive açısından Doğu Trakya'da konuşulan şivenin benzeridir. Ağız anlamında ise Türkçenin konuşulduğu iller, hatta bu illerdeki köyler arasında bile farklılıklar göze çarpmaktadır.²⁴ Dilsel birer zenginlik olarak yorumlanan bu farklılıklar, nesilden nesile aktarılmakta ve Batı Trakya Türkleri arasında herhangi bir iletişim sorununa sebebiyet vermemektedir.

Genel anlamda Batı Trakya ağzının İstanbul Türkçesinden ayrılan en temel noktalarından bir diğeri de cümle içerisinde kökeni Yunanca veya Slav dillerinden gelen bazı kelimelerin veya ifadelerin kullanılmasıdır. Bunun yanında halk arasında İstanbul Türkçesinde hiç kullanılmayan bazı kelimelerin türetilmesi (Ör: “balon” yerine “şişirgen”) ve bazı sesli harflerin başka sesli harflere dönüşmesi (Ör: “kovmak” yerine “kuumak”) söz konusu olmaktadır.²⁵ Ayrıca günlük konuşma dilinde göze çarpan bir diğer temel farklılık doğrudan Yunancadan Türkçeye tercüme edilmiş ve İstanbul Türkçesine göre devrik cümle sayılan bazı cümle yapılarının kullanılmasıdır. En sık rastlanan örneklerden biri, “Bir haftadır Gümülcine'ye gitmiyorum” yerine “Var bir hafta Gümülcine'ye gideyim”dir. Bu cümle “*EheimiaevdomadanapaōstēnKomotēnē*” cümlesinin birebir Yunancadan tercüme edilmiş şeklidir. Yunan ilkokul, ortaokul ve liselerinde Türkçe dersinden yoksun bir eğitim alan ve sayıları son on yıldır önemli oranda artmış olan Türk öğrencilerde bu tür söylemlere daha sık rastlanmaktadır.²⁶

Geçmişte bölgenin her üç ilinde, Türkçenin Türkler arasında veya özel alanlarda konuşulması konusunda ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Türk dilinin siyasi propaganda aracı olarak kullanılması ile ilgili 2015 itibariyle Balkanlarda yaşayan bazı Türk azınlık gruplarının karşılaştıkları yasakların devam etmesine rağmen²⁷, Batı Trakya'da belediye veya parlamento gibi kurumlar hariç siyasetin farklı mecralarında Türkçe serbestçe kullanılmaya devam etmektedir. Türkler il ve ilçe belediyelerinde gerek seçim dönemlerinde gerekse gündelik yaşamda Türkçeyi kullanabilmektedirler. Seçim dönemlerinde Yunan siyasi partilerinden aday olan Türkler, Türkçe afiş ve broşür dağıtabilmekte, mensubu olduğu partiler de Türk seçmenlerin oyunu kazanmaya yönelik Türkçe hazırlanmış bildiriler dağıtabilmektedirler. Fakat kamusal alandaki tüm toplantı ve

²³ Hüseyinoglu, a.g.e., 2012, s.259-260.

²⁴ Bkz. İsmail Doğan, Derya Yeşim Benli, Bulat Köyü Örneğinde Batı Trakya Gümülcine Ağızı, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.

²⁵ Hülya Emin, ‘Batı Trakya'da geçmişten günümüze Türk dili ve Türk basınına etkileri’, http://www.gundemgazetesi.com/news/bt_22.php (1.9.2014).

²⁶ Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

²⁷ Ekim 2014 tarihinde Bulgaristan'da yaşanan Hak ve Özgürlükler Hareketi Lideri Lütfi Mestan örneği için bkz. ‘Türkçe propaganda için HÖH temsilcilerine ceza kesildi’, http://www.kircaalihakber.com/?pid=3&id_news=13693 (5.10.2014).

oturumlarda ülkenin resmi dili olan Yunanca kullanılmaktadır. Olaya derinlemesine bakıldığında Türk azınlıktan kamusal alanda Türkçenin kullanılmasına yönelik toplu bir talebin olmadığı görülmektedir. Batı Trakya Türklerinin kurmuş olduğu Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi Başkanı Mustafa Ali Çavuş'a göre halk tarafından bu yönde bir talebin yapılmamasının ardında Yunanistan'ın Türk azınlığı asimile etme siyasetinin yanında azınlık bireylerinin günlük yaşamlarında birçok sorunla cebelleşmesi yatmaktadır.²⁸ Buna rağmen, Altın Şafak gibi - Ocak 2015'te yapılan son genel seçimlerde en fazla oy alan üçüncü parti Yunan Parlamentosu'nda 17 sandalye ile temsil edilmektedir.²⁹ - Türklerden hiçbir aday göstermeyen aşırı sağ ve milliyetçi siyasi oluşumlar, Batı Trakya'daki Türk varlığına ve Türkçe'nin kullanımına açık bir şekilde karşı çıkmaktadırlar.

Diğer yandan kamusal alanda Türkçenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Ancak Türkler Yunan bölge mahkemelerinde veya polis merkezlerinde kendi anadillerinde ifade verme hürriyetine sahiptirler. Fakat bu her Yunan vatandaşına tanınan temel bir haktır. Türklere yönelik herhangi bir pozitif ayrımcılık uygulaması değildir. Kamusal alanda Yunancanın dışında Türkçe veya herhangi bir dilin kullanılması mümkün değildir. Bunun sebebi Yunanistan'daki resmi dilin Yunanca olması ve bu dilin tüm kamu kurum ve kuruluşlarında kullanılma zorunluluğudur. Ayrıca Yunanistan kamu sektöründe çalışan Batı Trakya Türklerinin sayısı oldukça azdır. Bunun nedeni bu bölgede yaşayan Türk toplumu arasında Yunanca okur-yazar oranının düşüklüğü ve yükseköğretim bitirmiş Türklerin azlığıdır. Her ne kadar 2000'li yıllardan günümüze Yunan üniversitelerini bitiren Türklerin sayısında önemli bir artış yaşanmaya devam etse de, Yunan kamu sektöründe çalışan Türklerin sayısı(eğitim sektörü hariç) hâlâ gözle görünür bir şekilde düşüktür. Örneğin, Gümölcine ve İskeçe'deki Yunan Polis Teşkilatı, Askeriye, İtfaiye ve Savcılık gibi kurumlarda herhangi bir Türk istihdam edilmemiştir. Yunan makamlarının sürekli olarak Türklerin eğitim özerkliğine müdahale etmesiyle oluşan iki dilli müfredat nedeniyle eğitim kalitesinin düşmesi, buna bağlı olarak Yunan üniversitelerini bitirmiş Türklerin azlığı ve Yunanca okuma ve yazma konusunda yaşanan sorunlar, Türklerin devlet kademelerinde yer almalarını engellemektedir. Her ne kadar son yıllarda Yunan üniversitelerinden mezun olan ve ülke dilini etkin bir şekilde kullanan Türklerin sayısında geçmişe kıyasla bir artış olsa da, bu durumun Türklerin devlet kurumlarında görev almasına katkı sağlaması zaman alacaktır.³⁰

Türklere ait işyerlerinde Türkçe rahatlıkla konuşulurken Yunanlı dükkan sahipleri müşteri çekebilmek için işyerlerinde Türkçe bilen elemanlar çalıştırmaktadırlar. Bu husus, özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı Rodop ilinde daha belirgindir. Geçmiş yıllarda Türk işyeri sahiplerinin sadece Türkçe tabelalar kullanmaları bazı sorunlar çıkarmış olsa da, günümüzde Türkçe veya iki dilli (Türkçe ve Yunanca) tabelaların kullanılması serbesttir. Hatta son yıllarda bazı Yunanlı işyerleri Yunanca bilmeyen Türk müşterilerinin daha rahat alışveriş yapmalarını sağlamak için işletmelerinin farklı noktalarına Türkçe ve Yunanca tabelalar asmaktadırlar. Bunun son örneği Yunanistan'ın en büyük oyuncak mağazaları zinciri olan Jumbo'nun 2014 yılında Rodop iline bağlı Yassıköy'de açtığı mağazada yaşanmıştır. Her ne kadar Türkçenin işyerlerindeki tabelalarda kullanılması bazı Yunanlıları rahatsız etmiş olsa da, söz konusu şirket yapmış olduğu açıklamada Yunanistan anayasasına göre tüm müşterilerine, dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin hizmet

²⁸ Mülakat (Yazılı), Mustafa Ali Çavuş, 19.5.2015.

²⁹ Yunan İçişleri Bakanlığı Resmi Seçim Sayfası, Ocak 2015 Seçimleri, [http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{"cls":"main","params":{}}](http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{) (29.1.2015).

³⁰ Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

vermek zorunda olduğunu ve bu uygulamanın Türkçe konuşan müşterilere hitabın bir gereği olduğunu ifade etmiştir.³¹

Yunanistan'da Batı Trakya dışında Türkçenin yoğun olarak konuşulduğu yerler mevcut değildir. 1922-1923 yılları arasında Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonucunda yaklaşık 500.000 Türk'ün Yunanistan'dan ayrılıp Türkiye'ye göç etmesiyle birlikte Yunanistan çapında Türkçe konuşan nüfus oldukça azalmıştır. 1947 yılında On İki Adalar'ın Yunanistan'a bağlanmasıyla birlikte Rodos ve İstanköy'deki Türkler Yunanistan vatandaşı olmuş fakat Lozan Barış Antlaşması'na dâhil olmadıkları için Yunan makamları tarafından resmi azınlık statüsüne sahip bir topluluk olarak kabul edilmemişlerdir. Böylelikle günümüzde sayıları 5.000-8.000 arasında değişen ve kolektif birçok haktan mahrum olan Rodos ve İstanköy Türkleri, dini özgürlüklerden Türkçe eğitime kadar birçok sorunla karşı karşıyadırlar.³²

Söz konusu adalarda konuşulan Türkçe şive bakımından Batı Trakya'da konuşulan Türkçeden oldukça farklıdır. Rodos ve İstanköy'de konuşulan Türkçe İstanbul Türkçesine daha yakındır. Fakat iki dilli okulların olmaması, 1970'lerin başından beri Türkçe eğitimin yasaklanmış olması ve adada yaşayan Türk öğrencilerin gittikleri Yunan devlet okullarında Türkçenin öğretilmemesi³³ sonucu Türkçe ciddi bir yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunun en temel göstergelerinden biri her iki adada yaşayan Türkler arasında kuşak farkına paralel olarak Türkçe kullanımının günden güne azalmasıdır. Günümüzde Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türk gençleri ve çocukları kendi aralarında iletişim kurarken Yunancayı kullanmaktadır.³⁴ Diğer yandan Türkçe sadece orta yaş ve üzeri Türkler arasında konuşulmaktadır.

Rodos ve İstanköy hariç iç göç sonucu Yunanistan'ın büyük şehirlerine yerleşen Batı Trakya Türkleri ve Türkiye'den Yunanistan'a giden T.C. vatandaşları kendi özel alanlarında Türkçe konuşabilmektedirler. Bu konuda herhangi bir kısıtlama mevcut değildir. Fakat bu grupların mukim olduğu yerleşim yerlerinde herhangi bir Türkçe-Yunanca iki dilli ilkokul veya Türkçe eğitim veren başka bir okula rastlamak mümkün değildir. Batı Trakya bölgesi dâhil Yunanistan'da faaliyet gösteren özel okulların hiçbirinde Türkçe eğitim mevcut değildir. Bunun haricinde farklı Balkan ülkelerinde

³¹ 'JUMBO yönetiminden "Türkçe" açıklaması', Gündem Gazetesi, 26 Eylül 2014.

³² Andreas Gross, 'The situation of the inhabitants of Rhodes and Kos having a Turkish cultural background'. Report, Doc. 12526/23.2.2011. Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Report, Council of Europe, <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12646&Language=EN> (1.10.2014). Türkçe dışında yaşanan sorunların başında toplu ibadet özgürlüğü, her iki ada için herhangi bir müftülük makamının olmaması, vakıf heyet seçimlerinin yapılmaması, Osmanlı kültür mirası kapsamındaki eserlerin kendi kaderine terk edilmeleri, Rodos'ta 20'den fazla cami olmasına karşın sadece bir tane caminin kullanıma açık olması, sayıları bir zamanlar 400'ü bulan vakıflara ait dükkânların bugün 20'lere düşmesi gelmektedir. Özellikle dini özerklik bağlamında her iki adada yaşanan sorunların Batı Trakya'da yaşanan sorunlarla benzerlik göstermesi manidardır. Daha fazla bilgi için bkz. Rodos, İstanköy ve Oniki ada Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği <http://www.rodosistankoyturkleri.org.tr/> (11.2.2015), Mustafa Kaymakçı, Ege'nin Unutulan Rodos Ve İstanköy Türkleri, Star, 27.9.2014, <http://haber.star.com.tr/eg/egenin-unutulan-rodos-ve-istan-koy-turkleri/haber-945096> (31.3.2015), Erhan Canikoğlu, Rodos Türkleri: Entegrasyon-Asimilasyon Arasında Sancılı Mücadelenin Kahramanları, <http://www.21yyte.org/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2013/08/23/7168/rodos-turkleri-entegrasyon-asimilasyon-arasinda-sancili-mucadelenin-kahramanlari> (23.2.2015).

³³ Mustafa Kaymakçı, 'Current Problems and Solutions Concerning Turkish Identity in Rhodes and Kos', Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, ed., Turkish Identity in Rhodes and Kos, Meta Basım, İzmir, 2014, 3-24.

³⁴ Cemalettin Taşkıran, 'Sahipsiz Oniki Ada Türkleri', 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Lefke-KKTC), Eko Avrasya, Ankara 2011, s.81.

olduğu gibi Türk müteşebbisler tarafından açılan Türk okullarına Yunanistan'ın hiçbir bölgesinde rastlamak mümkün değildir.³⁵

Kurs ve dersane anlamında ise gerek Batı Trakya'da gerekse Yunanistan'ın başka bölgelerinde Türk dilinin öğretildiği özel dersaneler bulunmaktadır. Batı Trakya'da verilen Türkçe dil kurslarına devam eden Türklerin sayısı oldukça düşüktür. Bu öğrencilerin dersane tercihi büyük oranda üniversiteye hazırlık, İngilizce ve Yunanca yönündedir. Dersanelerdeki Türkçe kurslarını, genelde anadili Türkçe olmayan Yunan vatandaşları tercih etmektedir ve son yıllarda Türkçe kurslarını tercih eden Yunanlıların sayısı günden güne artmaktadır.³⁶

1999 yılında Türkiye'de yaşanan depremden sonra gelişen Türk-Yunan ilişkileri, Yunanlıları Türkçe öğrenmeye teşvik etmiştir. Ayrıca son yıllarda Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz, Türkiye'nin iş imkânları sunması ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki dış ticaret hacminin artması gibi hususlar Yunanistan'da Türkçe öğrenen Yunanlıların sayısındaki artışın temel sebeplerindedir. Ayrıca birçok Türk dizisinin Yunan televizyon kanallarında yayınlanması, Yunan toplumunun Türk diline karşı ilgisini daha da kuvvetlendirmektedir. Türkçe öğrenen Yunanlıların sayısının artması, Türk kültürünün Yunanistan'da daha iyi tanınmasına ve anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Türkçe Matbuat

Batı Trakya'da yazılı basın ve yayın Türkçe haftalık gazete ve aylık dergilerden oluşmaktadır. Türk medyasının büyük bir kısmı Türkiye Türkçesinde yayın yaparken, Batı Trakya'da 1970'lere kadar Osmanlı Türkçesi ile basılan haftalık gazetelere rastlamak mümkündür. Ancak Batı Trakya'da görsel ve işitsel basın anlamında Türkçenin varlığı oldukça zayıftır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk dilinde yayın yapan herhangi bir televizyon kanalı veya haber ajansı mevcut değildir. Bu yönde Türkler tarafından herhangi bir girişim de gerçekleşmiş değildir. Uydu yayınlarının yaygın olmadığı 1990 öncesi dönemde Batı Trakya'nın coğrafik anlamda Türkiye'ye yakınlığı sonucunda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) birçok Türk ailesi tarafından izlenebilmekteydi. Söz konusu dönemde Türkçeye, Türkiye'ye ve TRT'ye gösterilen ilgi beraberinde bazı kısıtlama ve hak ihlallerini de getirmişti. Söz gelimi, Yunan resmi makamları tarafından Dedeoğaç bölgesine konulan sinyal engelleyici bazı mekanizmalar sonucunda TRT'nin karasal yayın sinyallerinin Batı Trakya bölgesine ulaşması engellenmiş³⁷, böylece Türklerin Türkçe yayınlara erişim hakkı kısıtlanmıştı. 1990'larla birlikte uydu yayınlarının gelişmesi ve bununla birlikte çanak antenlerin zaman içerisinde ciddi anlamda ucuzlaması, Batı Trakya'da Türkçe yayın yapan televizyon kanallarına erişimin önünü açmıştır. 2015 itibarıyla bölge sınırları dâhilinde veya Yunanistan'ın diğer yerlerinde hemen hemen her Türk ailesinin evinde uydu anteni bulunmakta ve herhangi bir engellemeye maruz kalmadan Türk ve yabancı televizyon kanalları izlenebilmektedir.³⁸

Diğer yandan Türklere ait radyolar 1980'lerden beri Türkçe yayın yapmaya devam etmektedir. Toplam sayısı hiçbir zaman iki elin parmaklarını geçmemiş olan bu radyolar maddi yetersizlikler yüzünden profesyonel yayın yapamamaktadır.³⁹ Ayrıca 2007

³⁵ Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

³⁶ 'Türkçe, Yunanistan'da en popüler dil', Zaman, 22.1.2011, http://www.zaman.com.tr/dunya_turkce-yunanistanda-en-populer-dil_1082865.html (1.6.2015).

³⁷ Halit Eren, Batı Trakya Türkleri, Rebel Basım, İstanbul 1997, s.99-100.

³⁸ Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

³⁹ Günümüzde Batı Trakya'da yayın yapan toplam dört radyo bulunmaktadır: Radyo City (Gümölcine), Çınar Fm (Gümölcine), JoyFm (Gümölcine), Kral Fm (İskeçe).

yılında başlanan bir uygulama Türkçe yayın yapan radyoları olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Şöyle ki 3592/2007 sayılı kanunla birlikte Yunanistan sınırları dâhilinde Yunanca haricinde bir dilde yayın yapan tüm radyolara yayınlarının en az yüzde 25'ini Yunanca yapma zorunluluğu getirilmişti. Bu durum haliyle Batı Trakya'da Türkçe yayın yapan radyolar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bazı Yunanlı akademisyenlerin de altını çizdiği gibi⁴⁰ bu uygulama Yunanistan'da yaşayan Türklerin kendi dillerinde yayın yapmalarına önemli bir engel teşkil etmektedir.

Türkçe'nin yaygın ve yıllardır yaşatıldığı alanlardan biri de Batı Trakya Türklerinin çıkarmış olduğu gazete ve dergilerdir. 1923 yılından beri serbest bir şekilde yayınlanan ve teknik anlamda devlet tarafından herhangi ciddi bir kısıtlama ile karşılaşmayan Türkçe basın, geçmişte olduğu gibi bugün de bölgedeki Türkçenin yaşatılmasında etkin rol oynamaktadır. Yakın zamana kadar gazete ve dergilerin büyük bir kısmı milletvekilliği yapmış veya yapan Türkler tarafından çıkartılmaktaydı. Günümüzde Türk siyasetçilere ait hiçbir gazete ve dergi bulunmamaktadır. Türkçe gazeteler haftalık, iki haftalık veya aylık olarak yayınlanmaya devam etmektedir. 2015 yılı itibariyle dört gazete ve üç dergi Türkçe olarak yayınlanmaktadır. Ayrıca Yunanca yayınlanan günlük bir yerel gazetede bir sayfalık Türkçe haber kısmı mevcuttur. Bunun yanında Türkiye'de basılan Türkçe günlük ulusal gazetelerin satışına bölge çapında rastlamak mümkündür. Günlük olarak Türkiye'den gelen bu gazeteler Türklere ait işyerlerinde satılmaktadır.⁴¹

Türkçe'ye “Evet!”, kolektif bir etnik Türk kimliğine “Hayır!”

Yunan Anayasası'nın dördüncü ve beşinci maddeleri uyarınca her Yunan vatandaşı kendini istediği kimlik ile tanımlama özgürlüğüne sahiptir. On ikinci madde uyarınca da Yunanlılar kolektif anlamda dil, din ve kültür gibi ortak değerlerde buluşabilirler ve onları kendi kuracakları dernek veya vakıflar etrafında yaşatabilirler.⁴² Bu madde Yunanistan'daki birçok etnik ve dini grup için geçerliken Batı Trakya Türkleri için maalesef uygulanmamaktadır. Şöyle ki, Anayasa'nın eşitlik ilkesi bakımından azınlık bireyleri kendilerini Türk olarak tanımlama hakkına sahiplerken, bir Türk derneği kurmalarına izin verilmemektedir. Bu sorun sebep ve sonuçlarıyla bir sonraki kısımda incelenecektir. Fakat çalışmanın bu kısmında altı çizilmesi gereken nokta, bölgedeki Türk kimliğinin Yunanistan tarafından resmen tanınması gerektiğidir.

Türkiye'nin Batı Trakya'daki Türk kimliği üzerine izlediği politika net ve istikrarlıdır. Buna göre soydaş olarak nitelenen azınlık bireyleri etnik olarak Türk'tür ve “Batı Trakya Türk Azınlığı” ifadesi geçmişten günümüze kullanılmaya devam edilmektedir. Fakat Yunanistan açısından Türk kimliğine bakıldığında bir istikrarsızlık görülmektedir. Lozan Barış Antlaşması'ndan 1955'e kadar olan süreçte resmi yazışmalar ve söylemler bağlamında Batı Trakya'da yaşayan ahalî için “Türk” veya “Müslüman” ifadeleri kullanılmaktaydı. Özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs ve 6-7 Eylül 1955 olayları sonucu kötüleşmeye başladığı 1960'larla birlikte Yunan resmi söyleminde Türk ifadesi kaldırılmış, bunun yerine Türkler, “Müslüman” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bunun bir yansıması da eğitim alanında olmuş ve 1970'li yılların başlarında yürürlüğe giren bir uygulama ile birlikte Türkçe-Yunanca eğitim veren ilkokullarının tabelalarındaki “Türk” ibaresi kaldırılmıştır.⁴³ 1990'ların başlarına gelindiğinde Yunan resmi söyleminde

⁴⁰ Konstantinos Tsitselikis, *Old and New Islam in Greece: From Historical Minorities to Immigrant Newcomers*, Leiden; Boston: Martinus Nijhoff, 2012, s. 274.

⁴¹ Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

⁴² Syntagmatēs Elladas [Yunanistan Anayasası], Vouli ton Ellinon, Atina 2010, s. 20-22.

⁴³ Huseyinoglu, 2012, s. 199.

bir değişikliğe gidilmiş ve Batı Trakya Türkleri “üç farklı etnik gruptan (Türkler, Pomaklar ve Romanlar) oluşan Müslüman azınlık” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Yani resmi söylemde Batı Trakya’da bir tek “Türkler” mevcut değildir. Bu bölgede yaşayan Müslümanlar üç farklı etnik gruptan oluşmaktadır.⁴⁴

Yunan devletinin Türkçenin kullanımını kısıtlayan uygulamalarından bir diğeri Türkçe yer adlarının değiştirilmesi şeklinde cereyan etmiştir. Yunan devleti 1920’lerden başlayarak Batı Trakya’daki Türkçe yer adlarını Yunanca muadilleriyle değiştirmiştir. Olga Demetriou’nun⁴⁵ da altını çizdiği gibi buradaki temel amaç, Yunanistan’a yeni katılan bu bölgenin millileştirilerek daha fazla Yunan veya Helen görünmesini sağlamaktır. Günümüzde Batı Trakya sınırları içinde bulunan yer adlarının hemen hemen hepsi Yunanca olarak değiştirilmiş olduğundan Batı Trakya’daki Türkçe yer adları adeta unutulmuştur. Artık resmen Yunanca olan bu yer adları, Türkler arasında eski ve orijinal Türkçe haliyle kullanılmaktadır.⁴⁶

Bu makalede altı çizilen nokta, etnik Türk kimliği hakkında tutarsız bir görüşe sahip olan Yunanistan’ın savlarının Türkler arasında destek bulmadığıdır. Bölge üzerine yapılan bazı araştırmalarda⁴⁷ ve bu satırların yazarının yaptığı alan çalışmalarında ortaya çıkan temel görüş, Batı Trakya Türklerinin iletişim dilinin Türkçe olduğudur. Buna bağlı olarak bölge genelinde Türk kimliği varlığını korumaktadır. Yunan devleti tarafından 2015 yılına kadar Türkçenin Türklerin kurmuş olduğu dernek ve okulların tabelalarında yer alması engellenmiş olsa da, bölgenin köy, kasaba ve şehirlerinde Türkçe rahatlıkla konuşulmakta ve Türkçe televizyonlar izlenmektedir.⁴⁸

Kolektif Türk kimliği bağlamında vurgulanması gereken önemli bir nokta ise, Batı Trakya Türklerine mensup olmalarına ve Türkçeyi konuşmalarına rağmen, anadillerinin Türkçe olmadığını söyleyen ve kendilerini Türk etnik kimliğinin dışında “Yunan Müslümanı”, “Müslüman”, “Pomak” veya “Roman” gibi başka sıfatlarla tanımlayan azınlık mensuplarına rastlamak mümkündür. Ancak sayıları oldukça az olan bu kişilerin varlığı, Batı Trakya’daki azınlık toplumunun birbirinden farklı etnik kimliklerden oluşmuş ve sadece din temelli bir toplum olduğu yönündeki savları - ki bu tür görüşleri genellikle Yunanlı devlet yetkilileri ve akademisyenleri savunmaktadır- desteklemediği gibi, Batı Trakya’daki azınlığının Türk olarak tanımlanmasına da herhangi bir engel teşkil etmemektedir.⁴⁹

Türkçe ve Türklerin Dernekleş(e)memesi

Dernekleşme özgürlüğü, Lozan Barış Antlaşması dahil Yunanistan’ın imzalayıp onayladığı birçok uluslararası sözleşme ve Yunan Anayasası’nda korunan temel bir haktır. Batı Trakya’da Türk derneklerinin kurulmaya başlanması 1920’lerin sonuna kadar geri gitmektedir. İskeçe Türk Birliği (İTB, 1927), Gümülcine Türk Gençler Birliği (GTGB, 1928) ve Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği (BTTÖB, 1936) Batı Trakya’da kurulan ilk Türk dernekleri arasında gelmektedir. Bölgede Türk dili ve kültürünün yaşatılması adına hayati önem taşıyan bu dernekler aynı zamanda Türklerin buluştuğu ve sosyalleştiği

⁴⁴ A.g.e., s.16-17.

⁴⁵ Olga Demetriou, 'Streets Not Named: Discursive Dead Ends and the Politics of Orientation in Intercommunal Spatial Relations in Northern Greece', *Cultural Anthropology*, 21 (2), 2006, s. 296.

⁴⁶ Yazarın Batı Trakya’da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

⁴⁷ Bkz. Konstantinos Tsitselikis; Giorgos Mavrommatis, *The Turkish Language in Education in Greece*, Mercator-Education, 2003,

http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/turkish_in_greece.pdf (11.10.2014).

⁴⁸ Yazarın Batı Trakya’da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

⁴⁹ Yazarın Batı Trakya’da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

alanlar olması bakımında önem taşımaktadır. Düzenledikleri spor ve sanat etkinlikleri (tiyatro, piyes, konser, halk oyunları, vd.) ile Türkçenin yaşamasını sağlayan bu dernekler 1980’li yıllara kadar herhangi bir sorunla karşılaşmadan spordan sanata birçok farklı faaliyete imza atmışlardır.⁵⁰1980’li yıllarda Yunanistan’ın Türk azınlığa karşı uyguladığı baskı ve sindirme siyaseti yansımalarını Türk dernekleri üzerinde bulmuştur. “Türk” ibaresinden rahatsız olan Yunanlıların açtıkları davalar nihai yargı makamı olan Yunan Yargıtay Mahkemesi’nde görülmüş ve mahkeme verdiği kararda Batı Trakya’da Türk olmadığına, “Türk” ifadesinin Türkiye vatandaşları için kullanılabileceğine ve bu ifadenin kullanılmasının bölgedeki sosyal düzeni tehdit ettiğine hükmetmiştir.⁵¹Böylece GTGB ve BTTÖB resmi olarak kapatılmış, İTB’nin davası da ancak 2005 yılında sonuçlanmıştır. Aynı yıl Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuran İTB’nin açtığı dava doğrultusunda, 2007 ve 2009’da verilen kararlar dernek lehine sonuçlanmış ve derneğin tekrar yasal bir sivil toplum kuruluşu olarak dernekler kütüğüne kaydedilmesinin önü açılmıştır. Buna rağmen, Yunan yerel mahkemeleri derneğin kaydını reddetmiş ve yeniden iç hukuku tüketme süreci başlamıştır. Bu konu hakkında konuşan Yunanlı yetkililer, her fırsatta Yunanistan’ın AİHM’nin vermiş olduğu kararları göz ardı etmediğini ve bu kararlar doğrultusunda iç hukukta bazı değişiklik yapılacağını vurgulamaktadırlar.⁵²Yunanistan’ın 1981 yılından bu yana AB üyesi olduğu göz önüne alındığında, aynı zamanda birer AB vatandaşı olan Batı Trakya’daki Türklerin dernekleşme özgürlüğü hakkının on yıllardır engellenmesi konusunda AB’nin etkisiz olduğu ortadadır.

Aradan yaklaşık on yıl geçmesine rağmen İTB’nin resmi kimliğini geri kazanması adına olumlu hiçbir gelişme yaşanmamıştır. İTB’nin yeniden açılması hususu adında “Türk” ibaresi olan sivil toplum kuruluşlarına örnek teşkil etmesi bakımından ve Batı Trakya’da Türkçe’nin ve Türk kültürünün yaşatılması adına büyük öneme sahiptir. GTGB Başkanı Koray Hasan’ın da altını çizdiği gibi⁵³ kurumu Yunanistan tarafından ‘yasaklı dernek’ muamelesi görmektedir. Derneğin kapatılması sonrası mahkemeye itiraz edilmemiş, hukuki süreç sona ermiş ve dernek tamamen kapatılmıştır. Hasan’a göre tekrar açılması yönünde bir girişim bulunmaları için kendilerine emsal teşkil edecek İTB davasının dernek lehine sonuçlanması gerekmektedir. Yasaklı Türk dernekleri konusunda eklemek gerekir ki, bahse konu üç dernek de resmi olarak kapatılmış olmalarına rağmen açık ve faal birer sivil toplum kuruluşu olarak hayatlarını idame ettirmektedirler. Her ne kadar hukuki statülerinden ötürü faaliyet alanları daraltılmış olsa da, Türklerin sosyalleşebilecekleri bir hizmet alanı olarak bölgedeki Türk kültür varlığına kısıtlı da olsa katkıda bulunmaya devam etmektedirler.⁵⁴

Yunan Yargıtay Mahkemesi’nin almış olduğu karar yıllar önce kurulmuş Türk derneklerinin hukuki statüsünü ortadan kaldırdığı gibi, yeni açılacak ve adında “Türk” kelimesi geçen derneklerin kurulmasını da engellemektedir. Başvuru dilekçeleri Yunan mahkemelerince reddedilen Rodop İli Türk Kadınları Kültür Derneği ve İskeçe İli Türk Kadınları Kültür Derneği, kolektif anlamda etnik Türk kimliğinin Yunan makamlarınca reddinin son örneklerini temsil etmektedir⁵⁵.

⁵⁰ Bkz. Rıza Kırıldökme, Çetin Mandacı, vd.,İskeçe Türk Birliği, 1927 – 2003, İskeçe Türk Birliği Yayını, İskeçe 2003.

⁵¹ Antigoni Papanikolaou, ‘The ‘Politicization Of Rights’ in the Case of theMuslim-TurkishMinority in Greece’, Doktora Tezi (Yayınlanmamış), 2007, Sussex Üniversitesi, Brighton-İngiltere, s. 255-256.

⁵² Pervin Hayrullah, Ali Hüseyinoğlu, Cemil Kabza, a.g.e., s.19.

⁵³ Mülakat, Koray Hasan, 20.5.2015, Gümülcine-Yunanistan.

⁵⁴ Yazarın Batı Trakya’da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

⁵⁵ ‘AİHM Yunanistan’ı Yeniden Yargılayacak’, Millet Gazetesi, 8 Ocak 2015.

Söz konusu dernekler haricinde bölgede Türkler tarafından kurulan ve adında “Türk” ibaresi geçmeyen birçok derneğe rastlamak mümkündür. Adlarında “Türk” ibaresi bulunmayan dernekler Yunan devleti ile herhangi bir sorun yaşamamaktadırlar. Bu dernekler de düzenledikleri farklı etkinlikler ve organizasyonlar ile bölgedeki Türk dili ve varlığının gelişmesine katkı sağlamakta Türkler arasındaki iletişim ve işbirliğini arttırmaktadırlar.⁵⁶

Batı Trakya’da Türkçe’nin yaşatılması konusunda en önemli dış aktörlerin başında hiç şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti gelmektedir. Lozan Barış Antlaşması sonrası bölgedeki Türk kimliğinin korunmasında en etkin rolü oynayan ve Türkler arasında “anavatan” olarak anılan Türkiye, gerek ikili antlaşmalar (Örneğin: 1951 Türk-Yunan Kültür Antlaşması) gerekse izlediği bölge politikaları sonucunda Batı Trakya’da Türkler arasında Türkçenin yaşamasına büyük katkı sağlamaktadır. Batı Trakya’dan gelerek ilkokuldan üniversite eğitime kadar Türk üniversitelerinde okumuş ve bölgeye geri dönmüş Batı Trakyalıların sayısı yadsınamayacak derecede yüksektir. Türkiye’de eğitim alıp Batı Trakya’ya dönme konusundaki eğilim devam etmektedir. Ayrıca Türk televizyonlarının ve radyolarına erişiminin dijital teknoloji sayesinde kolaylaşması da bölgedeki Türkçenin ve Türk kültürünün devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁷

Sonuç

Yunanistan ve Batı Trakya açısından Türk dilinin dünü ve bugününe bakıldığında, Türklerin yaşadığı bölgenin her üç ilinde Türkçenin yaşamaya ve yaşatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun sebepleri arasında Türkler arasında Türkçenin etkin bir şekilde kullanılması ve iki dilli okullarda öğretilmesi bulunmaktadır. Dış aktörler bağlamında ise Türkiye’nin Lozan garantörlerinden olması yadsınamaz derecede önem arz etmektedir. Türkiye ile kıyaslandığında özellikle Avrupa Birliği gibi diğer uluslararası ve ulusüstü aktörlerin rolü oldukça zayıftır. Bunun önemli bir göstergesi, yukarıda da belirtildiği üzere 1981 yılından itibaren AB üyesi olan ve azınlık haklarının korunmasına yönelik birçok uluslararası metni imzalayan Yunanistan’da, Batı Trakya Türklerinin Türkçe eğitim ile ilgili temel sorunlarının devam etmesidir.

Bu çalışmada ortaya konulduğu gibi, Türkçenin bölgedeki varlığını devam ettirmesi bağlamında gerek dil eğitimi gerekse dilin kamusal alanda kullanımına yönelik sorunlar 2015 itibariyle öncelik arz etmeye devam etmektedir. Bu yüzden Türkçe’nin okullarda öğretilmesi dilin varlığını devam ettirmesi bakımından önemini korumaktadır. Okullarda dil eğitimi yapılmadığı takdirde dilin nesilden nesile aktarılmasının ne denli zor hatta imkânsız olduğu Batı Trakya Türkleri tarafından bilinmektedir. Yunanistan bağlamında bunun en canlı örneği yukarıda da bahsedildiği gibi Rodos ve İstanköy Türkçesi’dir.

Batı Trakya’da Türk dilinin varlığına yönelik müzminleşmiş birçok soruna rağmen iki dilli ilkokullar mevcudiyetini korumaktadır. Yunan makamları halen Türkçe anaokulların açılmasına izin vermemektedir. Böylelikle Türk ailelere mensup çocuklar, daha kendi dillerini etkin bir şekilde öğrenmeden ikinci bir dili yani devletin resmi dilini öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. İlk ve orta öğretimde yaşanan öğrenci yetersizliği ve ülkenin ekonomik darboğazda olması nedeniyle son yıllarda iki dilli azınlık ilkokulları kapanmaya devam etmektedir. Böylece birçok Türk ailesi çocuklarını daha ilkokuldan itibaren Yunanca öğretim yapan okullara göndermek zorunda kalmaktadır. Yunan resmi makamları sorunun çözümü yönünde gerekli adımları ivedilikle atmalıdır.

⁵⁶ Yazarın Batı Trakya’da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

⁵⁷ Yazarın Batı Trakya’da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

Türkçenin yazılı ve görsel medyada kullanılması devlet tarafından desteklenmemekte ve Türkçenin yaşatıldığı kurumlar olan Türk sivil toplum kuruluşlarının resmi olarak dernekler kütüğüne kaydı yapılmamaktadır. Geçmişte Türklere ait sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları sanatsal ve dilsel faaliyetlerin bölgede Türkçe'nin varlığına ve özellikle de birlikte yaşam olgusuna katkısı göz önüne alındığında, adında "Türk" ibaresi geçen derneklerin hukuki statüsü geri verilmelidir. Unutulmamalıdır ki, Müslüman Türklerin Batı Trakya'da yaşaması ve Türkçenin söz konusu topraklarda varlığını koruması Yunanistan adına bir zenginliktir.

KAYNAKÇA

- Aarbakke Vemund, 'The Muslim Minority of Greek Thrace', Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bergen Üniversitesi, Norveç, 2000.
- Anderson Perry, Passages from Antiquity to Feudalism, NLB, London, 1974.
- Akın Gazetesi (Gümülcine), 16 Şubat 1984.
- Akın Gazetesi 25 Şubat 1984.
- Canikoğlu Erhan, Rodos Türkleri: Entegrasyon-Asimilasyon Arasında Sancılı Mücadelenin Kahramanları, <http://www.21yyte.org/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2013/08/23/7168/rodos-turkleri-entegrasyon-asimilasyon-arasinda-sancili-mucadelenin-kahramanlari> (23.2.2015)
- Chousein Ali, 'Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara-Türkiye.
- Clogg Richard, Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society, Hurst&Co., Londra 2002.
- Çavuşoğlu Asım, Batı Trakya'da Medreselerin Dünü-Bugünü, BAKEŞ Yayınları, Gümülcine, 2014.
- Demetriou, Olga, 'Streets Not Named: Discursive Dead Ends and the Politics of Orientation in Intercommunal Spatial Relations in Northern Greece', Cultural Anthropology, 21 (2), 2006.
- Doğan İsmail, Benli Yeşim Derya, Bulat Köyü Örneğinde Batı Trakya Gümülcine Ağzı Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Emin Hülya, 'Batı Trakya'da geçmişten günümüze Türk dili ve Türk basınına etkileri', http://www.gundemgazetesi.com/news/bt_22.php (1.9.2014).
- Eren Halit, Batı Trakya Türkleri, Rebel Basım, İstanbul 1997.
- Gross Andreas, 'The situation of the inhabitants of Rhodes and Koshaving a Turkish cultural background'. Report, Doc. 12526/23.2.2011. Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Report, Council of Europe, <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12646&Language=EN> (1.10.2014).
- Günşen Ahmet, 'Balkan Türk Ağzlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme', Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/4, Fall 2012.
- Huseyinoglu Ali, The Development of Minority Education at the South-eastern most Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mayıs 2012, Sussex Üniversitesi, Brighton-İngiltere.
- Hayrullah Pervin, Hüseyinoğlu Ali, Kabza Cemil, A Report on Western Thrace Turkish Minority, PEKEM, Komotini 2014.
- Huseyinoglu Ali, "Impacts of Transition from an Official Greek Viewpoint: The Case of the Turkish Muslim Minority in Western Thrace-Greece (1923-1933)", METU Studies in Development, 39 (Nisan), 2012.
- Iliadis Christos, 'The Turkish-Muslim Minority of Greece: 'Confidential' Discourses, Reciprocity and Minority Subjectivity During the Emergence of the Policies of Discrimination (1945-1966)', Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, Essex Üniversitesi, Colchester-İngiltere.
- Kaymakçı Mustafa, 'Current Problems and Solutions Concerning Turkish Identity in Rhodes and Kos', Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, ed., Turkish Identity in Rhodes and Kos, Meta Basım, İzmir, 2014.

Kaymakçı Mustafa, Ege'nin Unutulan Rodos Ve İstanköy Türkler, Star, 27.9.2014, <http://haber.star.com.tr/ege/egenin-unutulan-rodos-ve-istankoy-turkleri/haber-945096> (31.3.2015).

Kırcaali Haber, 'Türkçe propaganda için HÖH temsilcilerine ceza kesildi', http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=13693 (5.10.2014).

Kırlıdökme Rıza, Mandacı Çetin, vd., İskeçe Türk Birliği, 1927 – 2003, İskeçe Türk Birliği Yayını, İskeçe 2003.

Koçak Yalçın, Özyiğit Ertan, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti "100.Yılın Anısına", Wizart, İstanbul, 2014.

Kutay Cemal, 1913'de Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1962.

Meray L. Seha, (çev.) (1973), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım II, Cilt 2, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Ankara 1973.

Mülakat, Koray Hasan, 20.5.2015, Gümülcine Türk Gençler Birliği Kütüphanesi, Gümülcine-Yunanistan.

Mülakat (Yazılı), Mustafa Ali Çavuş, 19.5.2015.

Mülakat (Yazılı), Pervin Hayrullah, 24.5.2015.

Papaevgeniou Aleksandros, Voreios Ellas: Meionotētesapo Statistikēs Apopseōs En Sxesē Me Ton Plēthismōnkaitēn Ekpaidevsin [Kuzey Yunanistan: Popülasyon ve Eğitim İstatistikleri Bağlamında Azınlıklar], Sillogospros Diasosin Ellinikon Grammaton, Thessaloniki 1946.

Papanikolaou Antigonī, 'The 'Politicization Of Rights' in the Case of the Muslim-Turkish Minority in Greece', Doktora Tezi (Yayınlanmamış), 2007, Sussex Üniversitesi, Brighton-İngiltere.

Pentzopoulos Dimitris, The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece – Reprint with the Prefaceby Michael Llewellyn Smith, Hurst&Co., Londra, 2002.

Rodos, İstanköy ve Oniki ada Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği <http://www.rodosistankoyturkleri.org.tr/> (11.2.2015).

Syntagmatēs Elladas [Yunanistan Anayasası], Vouli ton Ellinon, Atina 2010.

Taşkıran Cemalettin, 'Sahipsiz Oniki Ada Türkleri', 21. Yüzyılda Türk Dünyası

Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Lefke-KKTC, Eko Avrasya, Ankara 2011.

Tsitselikis Konstantinos, Oldand New Islam in Greece: From Historical Minorities to Immigrant Newcomers, Martinus Nijhoff, Leiden; Boston 2012.

Tsitselikis Konstantinos, Mavrommatis Giorgos, The Turkish Language in Education in Greece, Mercator-Education, 2003, http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/turkish_in_greece.pdf (11.10.2014).

Yunan İçişleri Bakanlığı Resmi Seçim Sayfası, Ocak 2015 Seçimleri, [http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{"cls":"main","params":{}}](http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{) (29.1.2015).

2001 Ohri Çerçeve Anlaşması, <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf> (13.1.2015).

'JUMBO yönetiminden "Türkçe" açıklaması', Gündem Gazetesi, 26 Eylül 2014.

'AİHM Yunanistan'ı Yeniden Yargılayacak', Millet Gazetesi, 8 Ocak 2015.

'Türkçe, Yunanistan'da en popüler dil', Zaman, 22.1.2011, http://www.zaman.com.tr/dunya_turkce-yunanistanda-en-populer-dil_1082865.html (1.6.2015).

<http://www.remth.gr/index.php?lang=gr&sec=1&ctg=25> (2.4.2010. Şu anda erişilemiyor).

<http://www.esos.gr/sites/default/files/articles-legacy/tropologia-meionoriki-ekpaideysh.pdf>
(2.1.2015. Őu anda erişilemiyor).